

Slovenský národopis

1

36 • 1988

K HISTORICKÝM A ETNOKULTÚRNYM DETERMINÁCIÁM
SPOLOČENSKEJ INTEGRÁCIE CIGÁNOV-RÓMOV V PROCESE
VÝSTAVBY ROZVINUTÉHO SOCIALIZMU V ČESKOSLOVENSKU

Na obálke: 1. strana: V Bystranoch (okr. Spišská Nová Ves) žije vyše tisíc Cigánov-Rómov v „kolónii“, ktorá sa nachádza za obcou, uprostred polí štátneho majetku.

4. strana: Zo života cigánskeho obyvateľstva v okrese Spišská Nová Ves:

1, 2, 3 V letných mesiacoch sa život v „kolónii“ presúva pred dom. Ženy z Bystrian pri príprave stravy.

4 Pred domom v Markušovciach — Járečku sa vykonáva i veľké pranie.

5 Na ulici osady v Bystranoch.

6 Bystrany: vedľa chatrčí nová osembytovka.

7 Cigáni-Rómovia v Spišských Tomášovciach žijú v pekných murovaných domoch.

8 Moderná individuálna výstavba rómskych obyvateľov vo Švedlári.

Foto Arne B. Mann, 1986 a 1987.

Ako koncovky sú použité ukážky rómskych piesní a detaily nástenných malieb v interiéroch cigánskych domov na Spiši a v Klenovci (podľa fotografií Radky Mikulovej z rokov 1955 a 1958).

Blok príspevkov do čísla pripravil Arne B. Mann

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

Slovenský národopis

1

36 • 1988

OBSAH

K HISTORICKÝM A ETNOKULTÚRNYM DETERMINÁCIÁM SPOLOČENSKEJ INTE- GRÁCIE CIGÁNOV-RÓMOV V PROCESE VÝSTAVBY ROZVINUTÉHO SOCIALIZMU V ČESKOSLOVENSKU

ŠTÚDIE

Úvod	6
Horváthová, Emília: K etnosociálnej a migračnej dynamike Cigánov	10
Bačová, Viera: Spoločenská integrácia cigánskych obyvateľov a cigánska rodina	22
Víšek, Petr: K některým novým aspektům společenské integrace Romů v socialistickém Československu	35
Kutlík-Garudo, Igor: O začiatkoch romistiky na Slovensku	45
Marušiaková, Jelena: Vzťahy medzi skupinami Cigánov	58
Hübschmannová, Milena: Slovesná tvorba slovenských Romů	80
Davidová, Eva: Lidové náboženství trebišovských Cikánů-Romů v padesátých letech 20. století před rozpadem jejich tradiční komunity	93
Okruhlica, Lubomír: Viera v reverenci mŕtvych ako komplikujúci faktor diagnostiky duševných porúch u Cigánov	105
Pišútová, Irena: Súčasnú umenie Rómov — Rudolf Dzurko	115

MATERIÁL Y

Nečas, Ctibor: Pronásledování Cikánů v období slovenského státu	126
Kollárová-Švorcová, Zuzana: K problematike cigánskej otázky na Spiši (1918—1938)	137
Šalamon, Pavel: Vplyv tlače medzi-vojnového odbobia na formovanie vzťahu obyvateľov k Cigánom	147
Marušiaková, Jelena: Zvyky pri narodení dieťaťa u valašských Cigánov	156

Žiga, Pavol: Rómske obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca	172
Platko, Pavel: Cigánska svadba v Ab- ranovciach	177
Bílková, Hana: Prvé výsledky vý- skumu rodinných obyčají Cigánov- -Rómov v Turci	183
Mann, Arne B.: Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach	192
Lacková, Elena: Ludové liečenie olašských Rómov na východnom Slo- vensku v minulosti	203

DISKUSIA-GLOS Y

Dubayová, Mária: K teoreticko-me- todologickým východiskám výskumu cigánskej rodiny v období výstavby rozvinutého socializmu v Českosloven- sku	210
Gruska, Viliam: Dotyky s rómskym etnikom	220

ROZHLAD Y

Cigáni na poľskom Spiši (Adam Bar- tosz)	240
Ludia z rodu Rómov (Tomáš Haiš- man)	243
Cikáni v priemyslovém městě (Arne B. Mann)	244

RECENZIE A REFERÁTY

J. Ficowski: Cyganie na polskich dro- gach (Adam Bartosz — Tomáš Haišman)	247
Ciganisztikai tanulmányok I.—IV. (Zo- ra Apáthyová-Rusnáková)	248
K. Kovalcsik: Szlovákiai oláh cigány népdalok (Eva Davidová).	252
Giessener Hefte für Tsiganologie 3—4/84 (Peter Salner)	253
M. Lakatos: Začadené obrazy (Arne B. Mann)	254
K otázkam metodológie spoločenských vied (Hana Hložková)	255

СОДЕРЖАНИЕ

К ИСТОРИЧЕСКИМ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫМ
ДЕТЕРМИНАЦИЯМ ОБЩЕСТВЕННОЙ ИН-
ТЕГРАЦИИ ЦЫГАН В ПРОЦЕССЕ СТРОЕ-
НИЯ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА В ЧЕХО-
СЛОВАКИИ

СТАТЬИ

- Введение 6
Хорватова, Эмилия: К этносоциаль-
ной и миграционной динамике цыган 10
Бачова, Вера: Общественная инте-
грация цыганского населения и цыган-
ская семья 22
Вишек, Петер: К некоторым новым
аспектам общественной интеграции
цыган в социалистической Чехослова-
кии 35
Кутлик-Гарудо, Игор: К началам
ромистики в Словакии 45
Марушиакова, Елена: Отношения
между группами цыган 58
Гибшманова, Милена: Словесное
творчество словацких цыган 80
Давидова, Эва: Народная религия
требишовских цыган-рома в конце пя-
тидесятых годов 20 века до распада
их традиционной общности 93
Округлица, Любомир: Вера в ре-
вертенцию мертвых в качестве услож-
няющего фактора диагностики психи-
ческих расстройств у цыган 105
Пишутова, Ирена: Современное ис-
кусство цыган — Рудольф Дзурко 115

МАТЕРИАЛЫ

- Нечас, Цтибор: Преследование цыган
в период словацкого государства 126
Колларова-Шворцова, Зузана:
К проблематике цыганского вопроса
на Спише (1918—1938) 137
Шаламон, Павел: Влияние прессы
межвоенного периода на формирова-
ние отношения жителей к цыганам 147
Марушиакова, Елена: Обычаи при
рождении ребенка у валашских цыган 156
Жига, Павел: Цыганские обычаи при
рождении ребенка в области долины
реки Гнилец 172
Платко, Павел: Свадьба у цыган
в Абрановце 177
Билкова, Гана: Первые результаты
исследования семейных обычаев у цы-
ган-рома в Турце 183
Манн, Арне Б.: Обычаи, связанные
со смертью, у цыган-рома в трех
спишских деревнях 192
Ладкова, Элена: Народное лечение

- олашских цыган в восточной Слова-
кии в прошлом 203

ДИСКУССИЯ

- Дубайова, Мария: К теоретическо-
методологическим исходным точкам
исследования цыганской семьи в пе-
риод строения развитого социализма
в Чехословакии /210
Груска, Вилиам: Соприкосновения
с цыганской этнической группой 220

ОБЗОРЫ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

INHALT

ZU DEN HISTORISCHEN UND ETHNOKUL-
TURELLEN DETERMINATION DER GE-
SELLSCHAFTLICHEN INTEGRATION DER
ZIGEUNER-ROMAS IN PROZESS DES AUF-
BAUES DES ENTFALTETEN SOZIALIS-
MUS IN DER CSSR

STUDIEN

- Einleitung 6
Horváthová, Emília: Zur ethnosozialen
und Migrationsdynamik der
Zigeuner 10
Bačová, Viera: Die gesellschaftliche
Integration der Zigeuner und die Zi-
geunerfamilie 22
Višek, Petr: Einige neue Aspekte der
gesellschaftlichen Integration der Ro-
mas in der sozialistischen Tschecho-
slowakei 35
Kutlík — Garudo, Igor: Zu den
Anfängen der Romistik in der Slo-
wakei 45
Marušiaková, Jelena: Die Bezie-
hungen zwischen Zigeunergruppen 58
Hübšmannová, Milena: Das li-
terarische Schaffen der slowakischen
Romas 80
Davidová, Eva: Die volkstümliche
Religion der Trebišover Zigeuner-Ro-
mas vor dem Zerfall ihrer traditio-
nellen Komunität am Ende der fünf-
ziger Jahre des 20. Jahrhunderts 93
Okruhlica, Lubomír: Der Glauben
an eine Wiederkehr der Toten als
komplizierender Faktor beim Diag-
nostizieren seelischer Störungen bei
Zigeunern 105
Pišútová, Irena: Das derzeitige
Kunstschaffen der Romas — Rudolf
Dzurko 115

MATERIALIEN

Nečas, Ctibor: Die Verfolgung der Zigeuner während des slowakischen Staates 126

Kollárová-Švorcová, Zuzana: Zur Problematik der Zigeunerfrage in der Zips in den Jahren von 1918 bis 1938 137

Šalamon, Pavel: Der Einfluss der Presse auf die Formierung der Beziehung der Einwohner zu den Zigeuner im Zwischenkriegszeitabschnitt 147

Marušiaková, Jelena: Die Gebräuche der walachischen Zigeuner bei der Geburt des Kindes 156

Žiga, Pavol: Die Bräuche der Romas im Hnilec-Tal bei der Geburt des Kindes 172

Platko, Pavel: Die Hochzeit bei den Zigeunern in der Gemeinde Abranovce 177

Bílková, Hana: Erste Ergebnisse der Erforschung der Familienbräuche bei den Zigeunern-Romas im Turiec-Gebiet 183

Mann, Arne B.: Die Sterbebräuche bei den Zigeuner-Romas in drei Zipser Gemeinden 192

Lacková, Elena: Das volkstümliche Heilwesen der walachischen Romas in der Ostslowakei in der Vergangenheit 203

DISKUSSION

Dubayová, Mária: Zu den theoretisch-methodologischen Ausgangspunkten der Forschung der Zigeunerfamilie in der Periode des Aufbaues des entfalteten Sozialismus in der Tschechoslowakei 210

Gruska, Viliam: Die Berührungen mit dem Romethnikum 220

RUNDSCHAU

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERENCE

CONTENTS

ON THE HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL DETERMINATIONS OF SOCIAL INTEGRATION OF GYPSIES — ROMA IN THE PROCESS OF THE CONSTRUCTION OF DEVELOPED SOCIALISM IN CZECHOSLOVAKIA

ARTICLES

Introduction 6

Horváthová, Emília: On the ethno-social and migrational dynamics of

Gypsies 10

Bačová, Viera: Social integration of gypsy population and a gypsy family 22

Víšek, Petr: To some new aspects of social integration of Roma in the socialist Czechoslovakia 35

Kutlík — Garudo, Igor: On the beginnings of romistics in Slovakia 45

Marušiaková, Jelena: Relationships among groups of Gypsies 58

Hübschmannová, Milena: Oral creation of Slovak Roma 80

Davidová, Eva: Folk religion of the Trebišovce Gypsies — Roma in the fifties of the 20th century prior to the decay of their traditional community 93

Okruhlica, Lubomír: Faith in reversion of deads as a complicating factor of diagnostics of mental disorders in Gypsies 105

Pišťtová, Irena: The present-day art of Roma— Rudolf Dzurko 115

MATERIALS

Nečas, Ctibor: Persecution of Gypsies under the period of the so-called Slovak State 126

Kollárová-Švorcová, Zuzana: On the problems of gypsy question in the region of Spiš (1918—1938) 137

Šalamon, Pavel: The influence of press of the inter-war period on shaping the relationship of the inhabitants to Gypsies 147

Marušiaková, Jelena: The customs at the child birth in Valachian Gypsies 156

Žiga, Pavol: Romany customs at the child birth in the valey Hnilec 172

Platko, Pavel: Gypsy wedding in Abranovce 177

Bílková, Hana: The first results of the research of family customs of Gypsies-Roma in Turiec region 183

Mann, Arne B.: The customs at death in Gypsies-Roma in three villages of Spiš region 192

Lacková, Elena: Folk healing of Valachian Roma in eastern Slovakia in the past 203

DISCUSSION

REVIEWS

BOOKREVIEWS AND REPORTS

OBYČAJE PRI ÚMRTÍ U CIGÁNOV-RÓMOV V TROCH
SPIŠSKÝCH OBCIACH

ARNE B. MANN

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Jedným zo spôsobov preniknutia do problematiky rodiny ako inštitúcie i ako časti lokálneho spoločenstva — skupiny, je štúdium rodinných obyčajov. Okrem samotných zvykov sa v komplexe rodinných obyčajov prejavujú a demonštrujú viaceré roviny vzájomných vzťahov, noriem spoločenského správania, hodnotové orientácie, postoje, názory na život atď. Toto konštatovanie platí i pre kultúru Cigánov-Rómov, kde podiel celej komunity na rodinných obyčajoch je dodnes veľmi výrazný. Prejavuje sa pri narodení i svadbe, najciteľnejšie však pri úmrtí niektorého člena lokálneho spoločenstva (osady, *kolónie*).

Uvedenú problematiku sme sledovali v troch obciach okresu Spišská Nová Ves, odlišných najmä stupňom sociálneho a kultúrneho vývoja cigánskeho obyvateľstva, ako i stupňom jeho akultúracie a spolužitia s ostatným obyvateľstvom obce.¹ Najzaostalejšie žijú Cigáni-Rómovia v Markušovciach. Z 2526 obyvateľov obce je 952 Cigánov (t. j. 37,7 %), ktorí bývajú v troch lokalitách: Jareček, Hamrisko a Za tehelňou. Najzaostalejšou časťou je Jareček, kde je doposiaľ vyše 30 jednopriestorových chatrčí, v ktorých býva najmä najstaršia generácia. Stredná a mladšia

generácia si tu stavia rodinné tehlové domy, podobne ako v časti Za tehelňou, kde rómske obyvateľstvo žije na kvalitatívne vyššej úrovni. Druhou obcou sú Bystrany, kde žije 1761 obyvateľov, z toho 1000 cigánskych (t. j. 56,7 %). Bývajú väčšinou v *kolónii* za obcou, chatrče tu rýchlo miznú, rozvíja sa individuálna bytová výstavba (vzniká nová ulica), je tu postavená aj poschodová osembytovka. Najvyššiu životnú úroveň dosiahli Cigáni-Rómovia v Spišských Tomášovciach: z 1265 obyvateľov obce ich tu žije 417 (t. j. 32,9 %).² Bývajú na okraji obce, kde vznikli tri ulice s úhľadnými murovanými domami. Životnou úrovňou sa vyrovnávajú ostatnému obyvateľstvu obce, s ktorým nažívajú vo veľmi dobrom vzťahu. Cigánske obyvateľstvo vo všetkých troch obciach je vzájomne prepojené príbuzenskými zväzkami.

Vo vedomí rómskeho obyvateľstva sledovaných obcí je dodnes rozšírená predstava, že pre zomierajúceho prichádza niekto z dávnejšie zomrelých príbuzných, aby ho odviezol na druhý svet. V Bystranoch a Markušovciach ho nazývajú *mulo poslancos*.³ Vidieť ho však môže iba zomierajúci, podobne ako aj ďalších zomrelých príbuzných, ktorí sa zhromaždia pri jeho lôžku alebo v kú-

toch izby.⁴ Ostatným ľuďom dáva znamenie o blížiacom sa úmrtí: najčastejšie sa premení na vtáčika (čierny vták, čierny vták so žltým zobáčikom, žltý vták, lastovička), posadí sa na oblok, trikrát zaklope zobákom alebo krídlom na okno, vletí do izby a zase vyletí, vojde do izby dverami a pod. Ukázať sa môže aj v podobe mačky alebo psa (Markušovce).⁵ Premeniť sa môže i na mačku alebo muchu, ktorá cez „čopy“ (pánty dverí) vletí do izby zomierajúceho (Markušovce). Výnimočne sa môže ukázať aj v podobe bielej zahalenej postavy, kráčajúcej k domu ťažko chorého (Bystrany).

Zvláštna schopnosť vidieť prichádzať smrť sa pripisuje psovi (všetky obce) a kuvikovi (Bystrany), preto títo dávajú vopred znamenie, keď má niekto zomrieť. K ďalším zaznamenaným znameniam patrí zatrasenie okna (Markušovce), zavrzganie dverí (Bystrany), sen o zuboch (Sp. Tomášovce), keď je niekto chorý a iný z rodiny vidí padať hviezdu (Markušovce). Znamenie svojim najbližším príbuzným môže dať aj sám zomrelý, ak je v čase úmrtia vzdialený a príbuzní o jeho skone nevedia, môže dať najavo svoj nesúhlas s pochovaním a pod.⁶

Keď príbuzní vidia, že zomierajúce mu niet pomoci, snažia sa mu trápenie uľahčiť. Vo všetkých obciach sa dodnes dodržiava zvyk, že zomierajúci nesmie mať pod hlavou vankúš s perím, lebo by nemohol zomrieť.⁷ Človeka nechávajú dokončiť na posteli, o kladení na zem nepočuli. V Bystranoch žene rozpustia vlasy, odoberú náušnice, prstene, šnúrky — „Mŕtva bude mať voľný svet, duša sa ľahšie dostane z tela“.

Prvým úkonom po úmrtí človeka je zakrytie alebo obrátenie zrkadla na stene, prípadne jeho zvesenie a schovanie. Tento úkon, dodržiavaný podnes vo všetkých obciach, sa robí preto, aby sa mŕtvy v zrkadle nevidel, aby v ňom živí nevideli mŕtvých príbuzných zhromaž-

dených okolo nebohého (Markušovce, Sp. Tomášovce), alebo aby sa v ňom neukázal mŕtvy tretí deň po pohrebe, keď sa príde poďakovať (všetky obce).⁸ Od chvíle úmrtia sa v izbe (príp. v celom dome) nesmie variť, varené jedlá pripravujú u susedov alebo u rodiny. Taktiež sa nesmú otvárať okná (otvoriť sa môžu až vtedy, keď je mŕtvy pochovaný na cintoríne — Markušovce). Obe praktiky sa vo všetkých obciach zdôvodňujú hygienicky — aby mŕtvy nespuchol, nezapáchal.

Keď niekto zomrie, prítomné ženy začnú plakať, niektoré vybehnú pred dom. Ich hlasný plač privolá okolitých susedov a správa sa rýchlo roznesie po osade. Ak zomrie človek v noci, pozostali obídu každý dom v *kolónii* a všetkých pobudia (Bystrany). V dome zomrelého sa začnú zhromažďovať príbuzní i susedia, podaním ruky, objatím, pobožkaním prejavujú pozostalým svoju ľútosť. Vzdialeným príbuzným rozosielať telegramy. Niekto z rodiny ide do mesta kúpiť truhlu.

Nebohého obriaďuje niekto z najbližších príbuzných, obyčajne muža muž, ženu ženy. Ak má mŕtvy (*mulo*) otvorené oči, znamená to, že chce ešte niekoho zobrať so sebou (všetky obce, v Bystranoch a Markušovciach tvrdenie dokladali príkladmi). Preto na oči položia mince, ktoré potom mŕtvemu nechajú v truhle, šatkou podviažu bradu, aby mŕtvy nemal otvorené ústa. Vodu, ktorou umyli mŕtveho, vylievajú na také miesta, kde nik nechodí: vysvetľuje sa to tak, že choroba mŕtveho by prešla na človeka, ktorý by prešiel po tom mieste, dostal by lámku do nôh, príp. nebohý by takéhoto človeka prenasledoval.⁹ Predmety, ktoré sa použili pri obriaďovaní mŕtveho, po umytí používajú ďalej.¹⁰ V Markušovciach a Bystranoch dodnes udržiavajú zvyk, že z mŕtveho si najbližší príbuzní odstrihnú kúsok vlasov, ktoré vložené do peňaženky prinášajú šťastie („furt máte peniaze“, „keď

Vartovanie pri mŕtvom v trebišovskej rómskej osade. Foto Eva Davidová, 1957

idete dačo kúpiť, nepýtajú od vás peniaze“, Bystrany).¹¹ V Sp. Tomášovciach existenciu tohto zvyku popierajú.

Starší ľudia si už za života pripravujú šaty do truhly. Ak nebohý takéto šaty nezanechal, obliekajú ho do málo nosených sviatočných šiat, alebo kúpia nové šaty (Sp. Tomášovce). Mŕtveho položia do truhly, ktorá je postavená na dvoch stoličkách v strede izby. Šaty, v ktorých zomrel, alebo spália, alebo ich uložia zomrelému pod hlavu (košeľu) a pod nohy (nohavice). Na nohy mu obujú papuče, zriedkakedy topánky, z ktorých však najprv vyberú šnúrky („pretože by sa mu druhý svet zaviazal“, Bystrany, Markušovce). Klobúk položia mužovi k hlave (Bystrany), na prsia (Sp. Tomá-

šovce), najčastejšie však pod pravú pažuchu (všetky obce). Vo všetkých skúmaných obciach ponechávajú mŕtvemu osobné predmety, aj keď sú väčšej finančnej hodnoty: prstene, náušnice, retiazku, hodinky, i obľúbené predmety ako fajku, tabak, okuliare. Cigarety vkladajú do vrečka (ženám na zástere), podobne i fľaštičku alkoholu (ploskačku). Do rúk, skrížených na hrudi, vkladajú cigaretu (všetky obce), ženám ozdobnú vreckovku, mužom fajku — ak ju používali (Bystrany). V Sp. Tomášovciach vkladajú mŕtvemu do rúk ruženec, krížik, gramotnému i modlitebnú knižku. Ak nosil nebohý palicu, položia ju vedľa neho.¹² V súvislosti s fajčivom všetci informátori v Bystranoch a Mar-

kušovciach zhodne uviedli, že sa mŕtvemu nesmú dať do truhly zápalky, lebo by sa podpálil; v Sp. Tomášovciach tento zákaz nepoznajú, a preto ani nerešpektujú. Zaujímavým zvykom je dávať mŕtvemu peniaze: mužom ich vkladajú do vrečka, ženám do zástery alebo do ruky. Finančná čiastka sa pohybuje okolo 10 Kčs (Bystrany, Sp. Tomášovce), 30—50 Kčs (Markušovce), výnimočne i viac. Na aký účel mŕtvy peniaze použije informátori nevedia, uspokojia sa s vysvetlením, že peniaze budú „tam“ od neho pýtať.¹³ Malé deti obložia v truhle svätými obrázkami a kvetmi, v Bystranoch vložia do truhly pomaranč a jablčko, v Sp. Tomášovciach hračku. Väčšie dievčatko oblečú do bielych šiat, ako družičku, do rúk jej vložia biely alebo červený umelý kvet; chlapca oblečú ako ženícha, s „pantličkou“ a rozmarínom (Markušovce). Do truhly možno vložiť aj predmety určené k škodlivej mágii: tajne získaná fotografia nepriateľa, ktorá sa dostane s mŕtvym do hrobu, analogicky spôsobí smrť človeka, ktorého spodobňuje. Tieto praktiky sú známe v Bystranoch a Markušovciach.¹⁴

Otvorená truhla, položená na dvoch stoličkách, je v izbe tri dni. Z kostola prinesú svietniky so sviečkami, ktoré potom horia pri rohoch truhly. Pod truhlu položia nádobu so studenou vodou (po celý rok, najčastejšie však v lete), ktorá má zmierniť zápach a „nadtie“ tela mŕtveho. Až do pohrebu, tj. do tretieho dňa Cigáni-Rómovia vo všetkých obciach dodržiavajú obyčaj vartovania (*vartinel*, *vartovinel*, *stražinel*). Po celý deň sa pri mŕtvom striedajú príbuzní i susedia, ktorí sa na neho prišli pozrieť (v Sp. Tomášovciach sa ženy modlia ruženec). Večer, po 22. hodine ostávajú pri ňom iba muži (nemusia to byť rodinní príslušníci). Sú v tej istej miestnosti ako je truhla, alebo v susednej, tak, aby na mŕtveho videli. Spomínajú na život nebohého, rozprávajú si

rôzne poučné i strašidelné príbehy, rozprávky o kráľoch a princeznách, dávajú si hádanky. Spievať a tancovať sa nesmie. Čas si krátiť a hraním kariet. Jedia chlieb, klobásu, pijú víno alebo pálenku. Pri pití dodržiavajú niekoľko obyčajových úkonov: z prvého naliateho pohárika odleje každý na zem so slovami: *Leskeri vodži mi otpočinel!* (Nech jeho duša odpočíva! — Sp. Tomášovce), alebo *Vaš leskri vodži!* (Za jeho dušu! — Bystrany). Keď sa otvorí nová fľaška a každému sa nalieva, jeden pohárik vylejú na zem so slovami: *Pre leskri loki phuv!* (Nech mu je zem ľahká! — Sp. Tomášovce, Markušovce). Pol hodiny pred pohrebom sa okolo truhly vyleje pohár pálenky (Markušovce). Pohárikmi sa nesmie štrngáť („Nepije sa na zdravie!“). Dôležité je, aby niekto z prítomných stále bdel. Ak sa stane, že niekto zaspí, ostatní mu vyvedú nejaký žart: natrú mu tvár sadzami (Bystrany, Markušovce), napchajú mu tabak do nosa, zapália papier medzi prstami, zviažu šnúrkami obe topánky alebo priviažu topánky šnúrkami o nohu stola (Markušovce). V Sp. Tomášovciach prevádzanie podobných žartov popierajú. Keď sa pri vartovaní niekto opije, pošlú ho domov.

Aj keď dôvod vartovania nevedel nikto z opýtaných uspokojivo vysvetlíť („Vartovanie musí byť, povedali by, že to nedobra rodina, že ho nevartovala“, — Markušovce), tento obyčaj sa s rovnakou vážnosťou stále dodržiava i v prípadoch, ak človek zomrel v nemocnici a privezú ho na druhý či tretí deň po úmrtí. Zrejme je tu dôvodom strach z mŕtveho, ktorého duša je, podľa predstáv Cigánov, až do pohrebu v blízkosti tela.¹⁵ Vartovanie (odhliadnuc od toho, či ide o zvyk pôvodný alebo prevzatý) možno považovať za výrazný znak súčasnej rómskej kultúry, ktorý — ako sa zdá — nezaniká, naopak, nadobúda nové formy.¹⁶

So strachom z mŕtvych zrejme súvisí

V Bystranoch (okr. Sp. Nová Ves) je obecným hrobárom Ludovít Šándor-Jáci. Foto Arne B. Mann, 1987

i viera, že zomrelého v čase pred pohrebom možno vidieť chodiť po osade (Bystrany) či po blízkom lese (Markušovce). Strach z mŕtveho možno prekonať tak, že sa mŕtvemu zahryzne do palca na ruke alebo na nohe, a to tri alebo deväťkrát (k realizácii tohto úkonu sa dôverne priznali 30-ročné informatorky v Bystranoch i Markušovciach).

V deň pohrebu (*pohrebos*) sa v dome zomrelého stretnú blízki i vzdialení príbuzní, susedia, prakticky celá osada.¹⁷ Ak sa niekto s nebohým za jeho života pohádal a zariokol sa, že na jeho pohreb nepôjde, ostane doma, lebo ostatní mu v účasti na pohrebe zabránia (Bystrany). Smútoční hostia postupne prichádzajú k otvorenej truhle a položia svoju ruku na ruku, hlavu, hrud' alebo nohu zomrelého: prosia ho o odpustenie za to, ak mu niekedy ublížili a sami mu tiež odpúšťajú. Cigánska hudba zahrá obľúbené piesne zomrelého a truhlu potom zatvorí. Ak vojde farár do izby (v Markušovciach-Járečku odmieta vstúpiť do domu), vykropí ju. Keď truhlu vynášajú z domu, na prahu ňou tri razy poklopajú.¹⁸ Pred domom opäť zahrá ľudová hudba a smútočný sprievod sa pohne. Vo všetkých obciach sledujú farára — ak sa trikrát obzrie, onedlho zomrie ešte niekto. V Sp. Tomášovciach navyše veria, že ak sa pohrebný sprievod stretne s autom, najbližšie zomrie niekto z toho konca, odkiaľ auto prichádza (povera rozšírená aj u ostatného necigánskeho obyvateľstva).

Pohreb býva vždy cirkevný, v kostole (jedine v Markušovciach odbavuje farár cigánsky pohreb často len pri kostole). V Bystranoch sa pamätajú, že do konca druhej svetovej vojny pochovávali Cigánov do jedného radu pri múre, osobitne od „bielych“. Dnes sa vo všetkých obciach pochováva „zaradom“.¹⁹ Na cintoríne (*mulaňibar*) pri spúšťaní truhly opäť hrá rómska hudba (Markušovce, Sp. Tomášovce).²⁰ Do jamy hádžu hlinu, kvety, stužky z vencov (na pohrebe P.

P. v Bystranoch v roku 1986 bolo vyše päťdesiat vencov), ženy z Bystrian navyše i vreckovky premáčané od slz (aby nemali „ťažobu“). Pri pohrebe dieťaťa v Bystranoch a Markušovciach vložia do hrobu tanierik, na ktorom sú jablčko, pomaranč a vetvička rozmarínu, previazané bielou stužkou.

Počas pohrebu päť—šesť žien ostáva doma a pripravuje pohostenie. Pohrebiny — *pohrebos has* (Bystrany), *trambes*, *trambesis* (Sp. Tomášovce) robia v Bystranoch v osade: ak to počasie dovoľuje, požičajú zo štátneho majetku 20—30 stolov, ktoré prikryjú papierovými obrusmi (jedlo podávajú na papierových táckach, nápoje v papierových pohároch). V Markušovciach robia pohostenie v kultúrnom dome (pre cudzích) a v dome zosnulého (pre najbližšiu rodinu), stoly postaví tiež pred dom. V Sp. Tomášovciach využívajú kultúrny dom alebo reštauráciu. Vo všetkých obciach sa podáva klobása s horčicou a chlebom, párky, guláš, saláma, kupované zákusky, torty a koláče; z nápojov pivo, víno a pálenka. Aj tu sa dodržiava zákaz štrngat pohárikmi, každý pred vypitím odleje z pohárika trochu na zem. Jedine v Markušovciach pripraví jeden tanierik s klobásou a pohárik pálenky na stôl, prípadne postaví pohárik zvonku na okno — to je „pre jeho dušu“ (*pal leskeri vodži*); jedlo odstráni až na druhý deň — keď je pálenka vypitá, veria, že mŕtvy si ju prišiel vypiť. Hostina trvá celý večer, ak sa všetko nepoje, pokračuje sa i na druhý deň, pozostalí pozývajú susedov aj po ďalšie dni, kým sa nakúpené potraviny neskonzumuju.

V Markušovciach sa pamätajú, že ak zomrel niekto z chudobnej rodiny, dvaja muži v osady chodili s tanierom vyberať medzi ostatných na pohreb. Dnes je finančné zabezpečenie pohrebu záležitosťou najbližšej rodiny. Súrodenci a dospelé deti zomrelého sa zložia na čiastku 10—15 tisíc Kčs (Markušovce), 18—20 až 22 tisíc Kčs (Bystrany).

Rodina Pechových pri hrobe svojich rodinných príslušníkov v deň Pamiatky zosnulých. Spišské Tomášovce (okr. Sp. Nová Ves). Foto Arne B. Mann, 1987

Jednotlivé rodiny prispievajú čiastkou 2—5 tisíc korún, z čoho nakúpia najmä potraviny (napr. 100—150 kg klobásy). V Sp. Tomášovciach je povinnosťou každého, kto príde na pohrebiny (aj cudzích ľudí), priniesť za svoju rodinu 1 liter pálenky, 1 kg klobásy a 1 peceň chleba. Aj tu sa náklady na celé pohostenie pohybujú okolo 10 000 Kčs. V prípadoch, keď zomrie živiteľ rodiny a zanechá ženu s malými deťmi, účastníci pohrebnej hostiny vyzbierajú medzi sebou po 20—50 korún, ktoré potom odovzdajú vdove (Bystrany, Sp. Tomášovce).²¹ Pohrebiny sú významnou rodinnou i širšou spoločenskou udalosťou. Ich dôstojné usporiadanie a účasť na nich sa zo strany pozostalých i zo strany hostí počíta ako povinnosť, preto neľutujú ani vyššie finančné náklady.

Po pohrebe a pohrebnej hostine sa život v rodine i osade vracia do svojho

zvyčajného tempa. Na stenu zavesia zrkadlo, spália slamu, posteľnú bielizeň (plachtu, vankúš i perinu), v ktorej nebohý zomrel, i niektoré jeho ďalšie odevné súčiastky, ktoré mu nedali do hrobu (všetky obce), ale i niektoré osobné veci mŕtveho (uterák, hrebeň, zubnú kefku — Sp. Tomášovce). Dôvodom je jednak presvedčenie, že veci nosené (používané) po mŕtvom privodia novému užívateľovi smrť, najmä však zo strachu pred mŕtvym, ktorý môže v noci prichádzať a svoje veci požadovať.²² Dodnes je vo všeobecnosti rozšírená viera, že mŕtvy (jeho duša) sa po istom čase (najčastejšie po troch dňoch, ale aj po týždni, alebo mesiaci po pohrebe) príde poďakovať za pohreb alebo vyjadriť svoju nespokojnosť, napr. s tým, že mu niečo nedali do hrobu. Alebo sa svojim príbuzným (manželke, dcére) prisní, alebo v noci dá nejaké znamenie: zaklope na

okno, zadupe nohou, prechádza sa okolo domu, zaplače.²³ Ak prejavil svoju spokojnosť, živých viac neobťažuje.

Od popísaných obyčajov pri úmrtí sa líši pohreb nepokrstených novorodencov. V tomto prípade dieťa pochovávajú bez obradu, v truhličke ho zanesú dohodnutí krstní rodičia (v Sp. Tomášovciach 10—12-ročné deti) a sami ho pochovávajú na cintoríne. V prípade úmrtia matky a dieťaťa pri pôrode pochovávajú oboch v spoločnej truhle. V Bystranoch a Markušovciach je rozšírená predstava, že človek, ktorý je v bezvedomí alebo sa preberie z agónie, má dve srdcia (alebo dve duše). Takýto človek nesmie povedať, čo videl na druhom svete, lebo by zomrel i druhýkrát. Ak človeka s dvoma srdcami pochovávajú, a on sa i naďalej objavuje medzi živými, rozpráva sa s nimi, takého človeka treba vykopať, obrátiť dolu tvárou, zabiť mu klinec do hlavy, prípadne do rúk a znovu ho pochovať (informátori tvrdenia dokladajú početnými príkladmi).²⁴

Rodinní príslušníci zomrelého dodržiavajú smútok jeden rok: nezúčastňujú sa svadiieb, zábav, nespievajú. Ženy, keď idú do obce alebo do mesta, sa obliekajú po celý čas do čierneho, muži nosia čiernu pásku aspoň 2—3 mesiace. Hrob zosnulého navštevujú vo všetkých obciach pri výročí úmrtia, na Všetechsvätých a na Vianoce. V Bystranoch a Sp. Tomášovciach aj v deň narodenín a menín zosnulého, v Sp. Tomášovciach aj na Veľkú noc.²⁵ Vo všetkých obciach nosia na hroby kvety (živé i umelé), pália sviečky. Ozdobené vianočné stromčeky podľa vzoru *gadžov* osadzujú Ľba v Sp. Tomášovciach. Pri návšteve hrobu prinesú i pálenku, najmä ak nebohý rád pil. Celú fľaštičku zastrčia do zeme (Bystrany, Sp. Tomášovce), alebo jej obsah vylejú na hrob (Bystrany, Markušovce). V Bystranoch niektorí fľaštičku otvoria a nalievajú do jedného pohárika: prvý vylejú na hrob, potom opäť

naplnený pohárik koluje medzi ostatnými. V Markušovciach na Všetechsvätých a na narodeniny zomrelého dávajú večer na oblok pohárik s pálenkou, príp. obľúbené jedlo nebohého (zavináče, zákusky).

Donedávna bola starostlivosť o hroby minimálna: ponechával sa drevený kríž, ktorý bol do zeme zasadený pri pohrebe, keď zhnil, nahradil sa novým, tiež dreveným. V posledných dvadsiatich rokoch začali Rómovia v Sp. Tomášovciach budovať podľa vzoru ostatných kamenné náhrobníky. Stavanie pomníkov (väčšinou z umelého kameňa) sa ujíma v posledných rokoch i v Bystranoch a Markušovciach.

Výskum obyčajov pri úmrtí u Cigánov-Rómov troch spišských obcí nám umožnil spoznať ich spoločný kultúrny základ (ktorého vznik a formovanie sú ovplyvnené dlhodobým spoložitím s ostatným obyvateľstvom), ako i proces premien jednotlivých kultúrnych fenoménov, ktorý je priamo závislý i od kultúrno-sociálnej úrovne tej-ktorej obce. Takými je napr. zánik niektorých zvykov a povier v Sp. Tomášovciach (strihanie vlasov z mŕtveho, žartovanie pri vartovaní, praktiky pri prekonávaní strachu z mŕtveho), pretrvávajúce archaických zvykov v Markušovciach (ponechávanie jedla a nápoja pre zomrelého), zotrúvanie a rozvíjanie niektorých zvykov, v ktorých nadobúda význam spoločenská funkcia (vartovanie, pohrebiny), i proces preberania vzorov od okolitého nerómskeho obyvateľstva (vianočný stromček na hrobch v Sp. Tomášovciach, zvyšovanie starostlivosti o hroby). Vo všeobecnosti možno povedať, že komplex obyčajov pri úmrtí, motivovaných pôvodne najmä strachom z revenantov,²⁶ postupne smeruje k novej funkcii, vzťahu úcty k svojim predkom a dôstojnej rozlúčke so svojimi rodinnými príslušníkmi, priateľmi a blízkymi.

POZNÁMKY

- 1 Výskumy boli uskutočnené v roku 1986 a 1987.
- 2 Údaje o počte obyvateľstva sú zo štatistiky ONV v Spišskej Novej Vsi k 1. 1. 1987.
- 3 V Markušovciach sme zaznamenali aj označenie *gul'i daj* (sladká mama). Túto bytosť si predstavujú ako ženu, ktorá zomrela pri pôrode a snaží sa svoje nepokné dieťa vymeniť za nepokrsteného novorodenca.
- 4 „Keď niekto zomiera, tak stále niekoho od seba odháňa; nevieme koho, nevidíme ho, ale on ho asi vidí“ (Bystrany); „Zomierajúci ich vidí, všetku rodinu — mŕtvych kolo seba má“ (Sp. Tomášovce); „Keď muž na posteli zomieral, povedal: Vyháňaj metlou mŕtvych, pozri, koľko ich tu už je!“ (Markušovce).
- 5 Informátorka z Markušoviec raz išla sama hore lúkou, keď sa k nej pripojili zľava i sprava dvaja psi; boli to jej zomrelí rodičia, vôbec sa ich nebála.
- 6 Rodina jedla pri stole, žene poskočil tanier; o nejaký čas im prišli povedať, že žene zomrel otec — to on dal znamenie svojej dcére (Bystrany); Rodina F. Ž. sedela večer doma a pozerala televíziu. Zrazu sa zjavila ruka a televízor vypla. Vedeli, že sa niečo stalo, neskôr im prišli povedať, že ich syna v Spišských Vlachoch zabila motorka (Bystrany); 34-ročná informátorka nakladala do sporáka drevo: vypadlo jej z ruky na zem, vedľa seba videla tieň postavy. Bol to jej otec, ktorý v tom čase zomrel v nemocnici (Bystrany); Informátorka bola v Spišskej Novej Vsi, išla dolu schodmi, keď sa pred ňou zjavil veľký vták a zatrepotal krídlami. Keď sa vrátila domov, dozvedela sa, že sa jej syn utopil (Sp. Tomášovce); V roku 1980 sa v Klatovoch obesil brat informátorky. Doma o tom nevedeli, večer priletel vtáčik a trikrát zaklopal na okno, na druhý deň dostali telegram o úmrtí. Keď ho prevážali pohrebným autom, do predného skla narazila vrana a rozbila ho — to bol on, nechcel byť asi pochovaný doma (Markušovce). Znamenia úmrtia v rodine uvádza aj HORVÁTHOVÁ, E.: Cigáni na Slovensku, Bratislava 1964, s. 341.
- 7 Informátorka z Markušoviec uviedla, že len na ukradnutom „zahlauku“ nemôže človek skonáť. Ak je kúpený, môže byť aj s perím, nevadí to.
- 8 Koncom štyridsiatych rokov zomrel jeden muž na tuberkulózu; oproti posteli mali zrkadlo, nezakryli ho; keď sa vrátili z pohrebu, videli nebožtíka v zrkadle, ako leží v posteli; zavolali nášho informátora pri výskume, aj on ho tam videl, poradil vdove, aby zrkadlo rozbila (Bystrany). Porovnaj aj HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 342.
- 9 Magickú silu vody, ktorou bol umývaný nebožtík, možno v tomto smere i zneužiť: „Keď ju vylejete dakomu, s kým sa hneváte, pod nohy, prejde tá choroba na neho!“ (Markušovce). Porovnaj tiež HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 342.
- 10 Ojedinelou je informácia z Markušoviec, že použitá britva, šatka a uterák sa vyhodila, hrebeň sa vloží mŕtvemu do vrecka.
- 11 Informátorka z Markušoviec-Jarečku navyše uviedla, že mŕtvej žene odstrihli vrkoč a zavesili ho na klinec na stenu — na pamiatku.
- 12 Naproti tomu jedna informátorka z Markušoviec uviedla, že palicu mu do truhly nedajú, lebo sa boja, že by prišiel rozbiť bloky.
- 13 Informátorka z Markušoviec - Za tehelňou dala mužovi do truhly 300 Kčs s odôvodnením, že ho z domu vyplatila, aby sa viac do domu nevracal. O vkladaní predmetov a peňazí do truhly pozri aj HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 342.
- 14 Podobný účinok možno dosiahnuť i tak, že sa fotografia nepriateľa zahrabe do hliny na cintoríne (Bystrany).
- 15 DAVIDOVÁ, E.: Bez kolíb a šiatrov. Košice 1965, s. 140—141.
- 16 Pražskí Rómovia dodržiavajú tento obyčaj i v prípade, že zomretý je v nemocnici alebo v dome smútku. Vartujú pri fotografii zosnulého, pri ktorej horia sviečky (zistenie autora v roku 1986). V skúmaných spišských obciach ostáva nebožtík do pohrebu vo svojom dome, preto túto inováciu zvyku nepoznajú.
- 17 Miestny národný výbor v Bystranoch vystaví každému, kto o to požiada, potvrdenie o tom, že sa zúčastnil pohrebu, čo umožňuje ospravedlnenie v zamestnaní aj tým, ktorí nie sú so zomrelým v bezprostrednom príbuzenskom vzťahu a pricestujú zo vzdialenejších častí republiky, kde sú sezónne zamestnaní.
- 18 „Keď je mŕtvy doma, vie o všetkom, čo sa robí a rozpráva, keď sa poklope truhlou o prah, duša odíde, už nevie o ničom“ (Markušovce). „O prah ho poklopú preto, aby sa už do domu nevracal“ (Sp. Tomášovce, Bystrany).
- 19 Napriek tomu niektorí *gadžovia* nechcú byť pochovaní vedľa Cigána a dajú sa

- pochovať „extra“ (Sp. Tomášovce). V Bystanoch je obecným hrobárom Róm Juraj Šándor-Jáci: pochováva tak, že „kope jeden šór pre Cigánov a jeden šór pre bielych“; (za vykopanie jamy a pochovanie dostáva od pozostalých 500 Kčs, 1 kg klobásy, 1 liter pálenky; za detský hrob 350 Kčs a 1/2 litra pálenky).
- 20 Keď niekto hrá mŕtvemu a pukne mu struna alebo slák, znamená to, že hral neúprimne, že nebol zomrelému dobrý kamarát; mŕtvemu sa jeho hranie nepáči (Markušovce).
- 21 Ludovít Pecha-Komiňar v Sp. Tomášovciach v roku 1985 pri takejto príležitosti vyzbieral po 50 Kčs, spolu 1950 korún, ktoré odovzdal vdove.
- 22 Odevné súčiastky po mŕtvom tlačia, škrtia, nepríjemne sa nosia, preto ich treba spáliť (Markušovce).
- 23 Porovnaj tiež HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 342; tiež DAVIDOVÁ, E.: c. d., s. 141.
- 24 Porovnaj tiež HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 343; DAVIDOVÁ, E.: c. d., s. 142.
- 25 Zaujímavá je informácia o návšteve hrobu matky na sviatok MDŽ (Sp. Tomášovce); pri hrobe blízkeho sa pristavia vždy, keď sa zúčastnia iného pohrebu, motívom návštevy môže byť, ak sa mŕtvy prísni niekomu z pozostalých (Markušovce).
- 26 HORVÁTHOVÁ, E.: c. d., s. 343.

ОБЫЧАИ, СВЯЗАННЫЕ СО СМЕРТЬЮ, У ЦЫГАН-РОМА В ТРЕХ СПИШСКИХ ДЕРЕВНЯХ

Резюме

В семейных обычаях, кроме самих обычаев, проявляются и демонстрируются плоскости общественных взаимосвязей, норм и взглядов всего сообщества. Эти факты можно проследить на примере обычаев, связанных со смертью, у этнической группы цыган-рома. Исследование проводилось в трех деревнях района Спишска-Нова-Вес, в котором живет цыганское население на различном социальном и культурном уровне: Бистрани, Маркушовце, и Спишске-Томашовце.

В сознании цыганского (населения до настоящего времени распространено представление, что за умирающим приходит кто-нибудь из ранее умерших родственников, чтобы проводить его на тот свет. Мертвые подают своим живым различные знамения о приближающейся смерти. После смерти человека домашние закрывают зеркало, чтобы в нем не появились мертвые. Многие обычаи связаны и с приготовлением умершего, магической силой обладает в особенности вода, которой его обмывали. Особое внимание уделяется личным и любимым предметам умершего, которые кладут с ним в гроб. Большое значение приписывается сторожению умершего в течение трех дней вплоть до похорон при открытом гробе.

Участие на похоронах является не только семейным, но и более широким общественным событием, которое близкие и дальние родственники, соседи и остальные члены цыганской общности считают своей обязанностью. Так же подходит семья умершего и к организации угощения в честь умершего после похорон (pohrebiny), на которую затрачиваются немалые финансовые средства и на которой также присутствует вся общность. До настоящего времени распространена вера, что мертвый через определенное время (чаще всего через три дня) придет поблагодарить за сторожение, похороны и тризну, или же выразить свое неудовольствие. В последнее время возрастает число случаев, по которым семья умершего приходит на могилу своего близкого. После села Спишске-Томашовце и в других селах начинают воздвигаться каменные надгробия.

Комплекс обычаев, связанных со смертью, у цыган-рома, первоначально мотивированный главным образом страхом ревенантов, постепенно направляется на новую общественную функцию — отношения почитания своих предков.

DIE STERBEBRÄUCHE BEI DEN ZIGEUNERN-ROMAS IN DREI ZIPSER GEMEINDEN

Zusammenfassung

In den Familienbräuchen äußern und demonstrieren sich außer den eigentlichen Bräuchen auch gemeinsame Bindungen, Normen und Anschauungen der ganzen Gemeinschaft. Diese Tatsache kann man auch am Beispiel der Bräuche beim Sterben der Angehörigen der ethnischen Gruppe der Zigeuner-Romas verfolgen. Die Forschungen, auf denen die vorliegende Studie fußt, wurden in drei Gemeinden des Kreises Spišská Nová Ves durchgeführt: in Bystrany, Markušovce und Spišské Tomášovce, wo die Romas auf einer unterschiedlichen sozialen und kulturellen Stufe leben.

Im Bewußtsein der Romapopulation ist bis heute die Vorstellung verbreitet, daß den Sterbenden einer der schon früher verstorbenen Verwandten abholen kommt, um ihn die andere Welt zu geleiten. Die Toten geben den Lebenden verschiedene Zeichen, daß der Tod naht.

Wenn ein Roma stirbt, verhüllen die Familienangehörigen den Spiegel in der Stube, damit in ihm nicht die Toten erscheinen. Mehrere brauchtümliche Handlungen sind mit der Adjustierung des Toten zum Begräbnis verknüpft; magische Kraft hat besonders das Wasser, mit dem der Tote abgewaschen wurde. Besondere Aufmerksamkeit widmet man den Sachen, die dem Verstorbenen zum persönlichen Gebrauch dienten und ihm teuer waren; man gibt sie ihm in den Sarg mit. Große Bedeutung schreibt man der Totenwache zu: drei Tage lang — bis zum Begräbnis —

wachte man am offenen Sarg des Verstorbenen.

Die Teilnahme am Begräbnis ist nicht nur eine Angelegenheit der Familie, sondern auch der breiteren Gesellschaft: die nahen und entfernteren Verwandten, die Nachbarn und übrigen Glieder der Romagemeinschaft halten es für ihre Pflicht an der Bestattung teilzunehmen. Gleichermaßen betrachtet es die Familie des Verstorbenen als Pflicht, nach dem Begräbnis ein Mahl zu Ehren des Toten (*pohrebiny*) zu veranstalten, auf das erhebliche finanzielle Mittel aufgewendet werden und an dem ebenfalls die ganze Gemeinschaft teilnimmt. Bis heute ist bei den Zigeunern-Romas der Glaube verbreitet, daß der Tote nach einer gewissen Zeit (meist nach drei Tagen) wiederkehrt, um sich für die Totenwache, für das Begräbnis und für das Totenmahl zu bedanken, eventuell auch um seine Unzufriedenheit kundzutun.

In der letzten Zeit mehren sich die Anlässe, bei denen die Hinterbliebenen die Gräber ihrer nahen Verwandten besuchen. In der Gemeinde Spišské Tomášovce sowie in weiteren Gemeinden beginnt man den Verstorbenen auch schon steinerne Grabmale zu errichten.

Alle Gebräuche der Zigeuner-Romas bei Todesfällen, die ursprünglich besonders von der Angst vor den Revenanten motiviert waren, erhalten nach und nach eine neue gesellschaftliche Funktion, sie wandeln sich in eine achtungsvolle Beziehung zu ihren Vorfahren.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 36, 1988, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV *BOŽENA FILOVÁ*

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: *PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc., PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.*

Redakcia 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1988

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 36, 1988 № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 36, 1988, Nr. 1. Erscheint viermal
im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure *PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová*

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 36, 1988, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors *PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová*

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 36, 1988, No. 1

Parait quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: *PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová*

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART LTD., Leningradská 11. Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

